

Examen HAVO
2017

tijdvak 2
maandag 19 juni
13.30 - 16.30 uur

economie

Bij dit examen hoort een bijlage.

Dit examen bestaat uit 28 vragen.
Voor dit examen zijn maximaal 54 punten te behalen.
Voor elk vraagnummer staat hoeveel punten met een goed antwoord behaald kunnen worden.

Als bij een vraag een verklaring, uitleg of berekening gevraagd wordt, worden aan het antwoord geen punten toegekend als deze verklaring, uitleg of berekening ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen, voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.
Als er bijvoorbeeld twee redenen worden gevraagd en je geeft meer dan twee redenen, dan worden alleen de eerste twee in de beoordeling meegeteld.

Opgave 1 Pretkortingen

Doordat steeds meer consumenten bezuinigen op een dagje uit is er bij grote pretparken een strijd om de klant losgebarsten. Twee pretparken, Termin8or en Action4U, domineren de markt. Beide proberen met nieuwe attracties bezoekers te trekken en concurreren met de entreeprijs.

- 2p 1 Maak van de onderstaande tekst een economisch juiste redenering: De markt waarop Termin8or en Action4U opereren, kan worden aangeduid als ...(1).... Een kenmerk van deze markt van pretparken is de ...(2).... van de aangeboden diensten. De kortingsactie op entreprijzen bij deze pretparken is een voorbeeld van ...(3).... Kies uit:
- bij (1) volkomen concurrentie / oligopolie
  - bij (2) heterogeniteit / homogeniteit
  - bij (3) prijsbeleid / prijsregulering

De heer Te Linge is algemeen directeur van pretpark Termin8or en wordt geïnterviewd over de kortingsacties.

interviewer:
60% van de pretparkkaartjes wordt met korting via supermarktacties verkocht. Daardoor is er 30% minder omzet dan bij verkoop aan de kassa. Is de oorspronkelijke entreeprijs niet gewoon te hoog?

1

Te Linge:
De huidige entreeprijs van Termin8or is heel redelijk. Daarmee mikken wij op 120.000 bezoekers per jaar, waarbij onze omzet maximaal is. Om maximale totale winst te halen zou de entreeprijs aan de kassa 25% hoger moeten liggen.

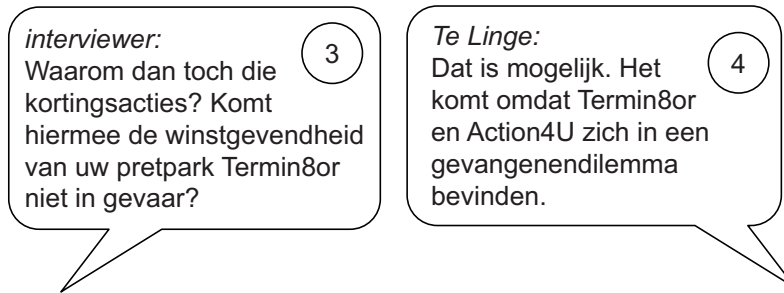
2

Gebruik tekstballon 1.

- 2p 2 Bereken met welk kortingspercentage de pretparkkaartjes via supermarktacties worden verkocht.

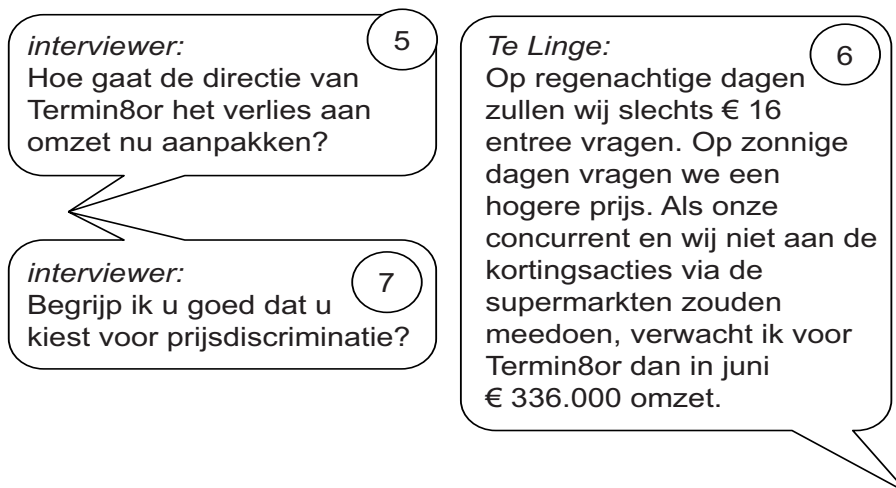
Gebruik tekstballon 2 en bron 1.

- 2p 3 Toon aan dat de entreprijs van Termin8or 25% hoger zou liggen indien het park streeft naar maximale totale winst in plaats van maximale totale opbrengst.

Gebruik tekstballon 3 en 4 en bron 2.

- 2p 4 Verklaar de uitspraak van Te Linge dat beide parken zich in een gevangenendilemma bevinden. Ga als volgt te werk:
- Bepaal de dominante strategie van elk pretpark.
  - Leg uit dat er als gevolg van deze strategieën sprake is van een gevangenendilemma.

Gebruik tekstballon 6 en bron 3.

- 2p 5 Bereken de entreprijs die Termin8or op zonnige dagen in juni wil gaan vragen, uitgaande van de verwachting van Te Linge.

Gebruik tekstballon 6 en 7.

- 1p 6 Geef een reden waarom er **geen** sprake is van prijsdiscriminatie.

Opgave 2 Wat kost een vermogen?

Uit een onderzoeksrapport, begin 2015:

De vermogensverschillen in de wereld nemen toe. In 2012 bezat de rijkste 1% van de wereld bijna de helft van het totale vermogen. In 2014 is dat opgelopen naar precies de helft. Als deze ontwikkeling zich doorzet, bezit de rijkste 1% van de wereld in 2016 meer dan de helft van het totale vermogen.

Niels en Eva zitten in de examenklas en willen naar aanleiding van het bovenstaande bericht de vermogensverdeling in hun land onderzoeken voor hun profielwerkstuk. Ze hebben twee deelvragen geformuleerd:

- Is de vermogensverdeling in ons land in 2014 ten opzichte van 2012 schever geworden?
- Welke maatregelen kunnen genomen worden om een steeds schever wordende vermogensverdeling aan te pakken?

Niels heeft op de site van het Bureau voor Statistiek (BS) statistieken gevonden van de vermogensverdeling in hun land in 2012 en 2014 (bron 1). Hij vraagt zich af: "Hoe kunnen er vermogensgroepen bestaan die 0% of minder van het totale vermogen bezitten, terwijl er binnen die groepen ook huishoudens zijn die spaargeld of een eigen huis hebben, wat volgens het BS ook tot vermogen wordt gerekend?" Eva kan hem dat wel uitleggen.

Gebruik bron 1.

1p 7 Geef namens Eva antwoord op de vraag van Niels.

De Lorenzcurve van de vermogensverdeling in 2014 heeft Niels niet kunnen vinden. Maar op basis van het staafdiagram van 2014 kan Niels wel een Lorenzcurve van 2014 schetsen.

Gebruik bron 1.

2p 8 Zal de Lorenzcurve van de vermogensverdeling in 2014 een bollere of minder bolle verloop hebben dan de Lorenzcurve in 2012? Verklaar het antwoord met behulp van de staafdiagrammen.

Niels en Eva denken dat door middel van een belastingmaatregel de vermogensverschillen kunnen worden aangepakt, met de aanname dat de belasting in mindering wordt gebracht op het vermogen. In hun onderzoek stuiten ze op een nieuwe regeling van de vermogensrendementsheffing die de regering gaat doorvoeren in 2017 (zie bron 3). Niels vergelijkt deze nieuwe regeling met de bestaande regeling in 2014 (zie bron 2) en doet vervolgens twee beweringen:

bewering 1: “De verhoging van de vrijstelling van € 21.000 naar € 25.000 op zichzelf heeft een nivellerend effect op de vermogensverdeling na belastingheffing.”

bewering 2: “De nieuwe fictieve rendementen lopen op, dat betekent dat de regering ervan uitgaat dat huishoudens met een groot vermogen hogere rendementen kunnen behalen door bijvoorbeeld meer risicospreiding.”

Gebruik bron 2 en 3.

2p **9** Leg uit dat verhoging van de vrijstelling een nivellerend effect kan hebben op de vermogensverdeling.

2p **10** Leg uit dat huishoudens met een groot vermogen meer risicospreiding in hun beleggingen kunnen toepassen en zodoende hogere rendementen kunnen behalen.

Ten slotte willen Niels en Eva uitrekenen of de vermogensverschillen inderdaad afnemen door de nieuwe regeling. Daartoe gaan ze de geplande nieuwe regeling van 2017 vergelijken met de regeling van 2014 voor een huishouden met een vermogen van € 200.000 en een huishouden met een vermogen van € 2.000.000. Ze gaan ervan uit dat tussen 2014 en 2017 geen vermogensgroei heeft plaatsgehad. Eva heeft een tabel gemaakt en de berekeningen voor een huishouden met een vermogen van € 200.000 al ingevuld (zie bron 4).

Gebruik bron 2, 3 en 4.

4p **11** Zijn op basis van het rekenvoorbeeld de vermogensverschillen na belasting in 2017 ten opzichte van 2014 toegenomen of afgenomen?

Ga als volgt te werk:

- Bereken het bedrag dat moet worden ingevuld bij A.
- Bereken het bedrag dat moet worden ingevuld bij B.
- Laat met behulp van verhoudingsgetallen zien of de vermogensverschillen zijn toegenomen of afgenomen.

Opgave 3 China grijpt in

Uit een krant, 31 augustus 2015:

De koers van de Chinese yuan is door ingrepen van de centrale bank van China in de maand augustus van dit jaar gedaald van 0,161 naar 0,156 US dollar. De centrale bank beïnvloedt al lange tijd de koers van de yuan door rentebeleid en interventies (aan- en verkooptransacties) op de valutamarkt. Door de koersdaling probeert de centrale bank via de betalingsbalans de beoogde economische groei in China voor dit jaar te realiseren.

1p **12** Bereken met hoeveel yuan de koers van de dollar (uitgedrukt in yuan) in de maand augustus 2015 is veranderd.

2p **13** Heeft de centrale bank in augustus de rente verhoogd of verlaagd om de koersdaling van de yuan te bewerkstelligen? Licht het antwoord toe.

Gebruik bron 1.

2p **14** Noteer het nummer van de grafiek uit bron 1 die de interventie op de valutamarkt om de koersdaling van de yuan te bewerkstelligen juist weergeeft.

2p **15** Leg uit dat de koersdaling van de yuan via de lopende rekening van de betalingsbalans kan leiden tot meer economische groei in China.

Een Amerikaanse econoom reageert op de recente ontwikkelingen in China: “De koersdaling die de centrale bank met haar maatregelen heeft veroorzaakt, is een vorm van protectie. Als de Verenigde Staten (VS) tegenmaatregelen nemen, wordt de vrijhandel beperkt en dat zal de economische groei van beide landen vertragen. Ik zal uitleggen waarom ....”

3p **16** Schrijf in ongeveer 50 woorden de uitleg van de econoom. In de uitleg moeten de volgende aspecten aan de orde komen:

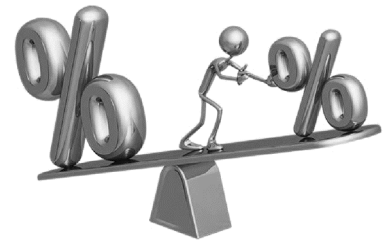
- een reden waarom de koersdaling van de yuan ten opzichte van de dollar de economische groei van de VS zal afremmen
- een andere vorm van protectie (dan een koersdaling) die de regering van de VS kan nemen als tegenmaatregel
- een reden waarom protectie door de VS de economische groei van China zal vertragen

De VS kan door middel van protectie ook de eigen groei belemmeren, nog zonder dat China tegenmaatregelen neemt.

2p **17** Leg dit uit.

Opgave 4 De prijs van tijd

Uit een weblog, 6 april 2012:
Spaarrentes die de banken bieden worden steeds lager, terwijl de prijzen stijgen. De gemiddelde rente op spaargeld is gedaald naar 2,4% en de inflatie is gestegen tot 2,5%. Sinds het begin van de kredietcrisis in 2008 wordt er elk jaar meer gespaard door Nederlanders. In 2011 groeide het totaal aan spaartegoeden met 18 miljard euro tot een bedrag van 314 miljard euro. Econoom Heffinger: "Gezien de verhouding tussen de rente en de inflatie, had ik deze groei niet verwacht."

- 2p 18 Maak van onderstaande tekst een economisch juiste redenering. Het gevolg van een toenemend aanbod van spaargeld op de vermogensmarkt is het ...(1).... Stijgende besparingen in een land veroorzaken bij gelijkblijvende inkomens een daling van de ...(2)... en dat kan leiden tot ...(3)... economische groei in dat land. Kies uit:
bij (1) dalen van de rente / stijgen van de prijzen
bij (2) vraag naar consumptiegoederen / vraag naar exportgoederen
bij (3) meer / minder

- 2p 19 Leg uit hoe een economische crisis kan leiden tot stijgende besparingen bij gezinnen.

- 2p 20 Geef een verklaring voor de uitspraak van econoom Heffinger.

Bij sparen wordt een intertemporele afweging gemaakt. Door te ruilen over de tijd streven mensen in hun verschillende levensfasen onder meer naar een constant consumptieniveau. Zo ook Willem van Dongen. Zijn financiële levensloop is in bron 1 weergegeven. In levensfase a - b heeft hij een dure opleiding gevolgd. Voor die opleiding moest hij geld lenen. Na zijn opleiding vindt Willem direct een baan en neemt zijn looninkomen gedurende een aantal jaren toe. Daarna blijft zijn loon gelijk.

Gebruik bron 1 bij de vragen 21, 22 en 23.

- 2p 21 Is het looninkomen van Willem een stroomgrootte of een voorraadgrootte? Verklaar het antwoord.
- 2p 22 Verklaar waarom het financiële vermogen van Willem in de levensfase b - c afneemt, maar minder snel dan in de levensfase a - b.
- 2p 23 Verklaar waarom het financiële vermogen van Willem in de levensfase d - e toeneemt en vervolgens in levensfase e - f afneemt.

Let op: de laatste vragen van dit examen staan op de volgende pagina.

Opgave 5 Aanpakken dat opwaarderen!

Uit een tijdschrift:

In de dure tas die gestolen werd op dat zonnige eiland, zat volgens je claim bij de verzekering ook een dure zonnebril die je in feite al eerder was kwijtgeraakt. Een kras in de lak van je auto, veroorzaakt door een onvoorzichtige fietser, laat je tegelijk repareren met de deuk in het spatbord die er al een tijdje in zat.

Uit onderzoek van het Verbond van Verzekeraars (VvV) blijkt dat er jaarlijks voor zo'n 900 miljoen euro aan schade op een dergelijke manier wordt 'opgevaardeerd'. "Het gevolg van dit claimedrag is dat de verzekerden er uiteindelijk toch weer zelf voor moeten betalen", aldus de woordvoerder van het VvV.

- 2p **24** Leg uit dat het 'opwaarderen' van schade mogelijk is als gevolg van asymmetrische informatie.
- 1p **25** Is er bij het 'opwaarderen' van schade sprake van *moral hazard*? Verklaar het antwoord.
- 1p **26** Verklaar de uitspraak van de VvV-woordvoerder.

Om ervoor te zorgen dat verzekerden minder claimen, maken verzekeraars onder andere gebruik van een bonus-malusladder. Volgens de VvV kan een dergelijke bonus-malusladder in sommige gevallen het claimen juist stimuleren. In het rapport laten de onderzoekers dat zien aan de hand van een voorbeeld:

Hugo heeft een auto met een cataloguswaarde van € 16.950,-. Hij rijdt jaarlijks ongeveer 12.000 km en is door verzekeraar CarSafe ingedeeld in trede 7 van de premieladder. In het begin van het jaar heeft Hugo al twee schades geclaimd bij CarSafe.

- 2p **27** *Gebruik bovenstaand voorbeeld, bron 1 en bron 2 bij de vragen 27 en 28.* Bereken met hoeveel euro de premie van Hugo volgend jaar ten opzichte van zijn huidige premie zal stijgen als gevolg van de twee ingediende schades.
- 2p **28** Leg uit dat de bonus-malusladder in het geval van Hugo het aantal claims niet beperkt.